

Jaká je budoucnost českého zemědělství?

Uplynulý rok byl v agrárních odvětvích jeden z nejtěžších v novodobé dvacetileté historii.

Přes ujišťování politiků a vládních činitelů, že se nás světová krize prakticky nedotkne, je opak pravdou. Kromě propadu v průmyslu a jiných oblastech, se krize dotkla i zemědělství.

Drasticky se propadly ceny prakticky všech významných agrárních produktů. Volný pád nastoupila živočišná produkce, po prasatech zejména u dojníc. Produkce zemědělství se v běžných cenách propadla o 17 procent. Největší dopad na hospodářský výsledek loňského roku mělo snížení farmářských cen. Ceny rostlinných komodit se snížily o 32 procent, živočišných o 15 procent. Největší propady byly u obilovin o 41 procent, olejnin o 35 procent a mléka o 29 procent.

Ceny většiny rostlinných produktů loni neuhradily náklady na jejich výrobu. U hlavních živočišných produktů mléka a masa nehradí ceny náklady na jejich výrobu již dlouhodobě a žádné dosavadní podpory nejsou schopny tyto propady vyrovnat.

»Za této situace vláda navrhla a parlament schválil zvýšení daně z přidané hodnoty u potravin od 1. ledna 2010, přitom předchozí zvýšení bylo před rokem. Tedy zvýšení DPH u potravin dvakrát za sebou. Vyvolaný tlak na zvýšení cen pak obchodní řetězce přenášejí přes potravinářský průmysl na snížení cen placených zemědělcům. Vláda a parlament tak dvakrát v průběhu hospodářské krize rozhodly o přenášení důsledků na bedra zemědělců,« prohlásil na březnovém sněmu Agrární komory ČR Jan Veleba, prezident Agrární komory ČR.

Několik poznámek z pohledu KSČM

Pro české zemědělství, před jeho transformací od roku 1990, bylo příznačné, že zajišťovalo vysokou míru naší potravinové bezpečnosti. Vyznačovalo se minimálně rovnováhou mezi dovozem a vývozem zemědělských a potravinářských produktů. »Vezmeme-li současný stav tohoto resortu tak, abychom se dostali v této produkci na úroveň roku 1989, museli bychom zvýšit výrobu o plných 50 procent,« řekl Haló novinám profesor Dimitrij Choma, vedoucí sekce zemědělství odborného zázemí při ÚV KSČM. Podle něho samozřejmě nebylo vše ideální. Měli jsme špičkové podniky, ale měli jsme i podniky podprůměrné. »Znakem modernosti bylo mimo jiné i spojování zemědělské výroby s dalšími ekonomickými aktivitami, jako přidruženou a průmyslovou výrobou. Mzdy v zemědělství se rovnaly mzdám v průmyslu a v národním hospodářství, což v současné době není. Zatímco tlak na zvyšování výroby působil dobře, tak vlivy na snižování nákladů nebyly tak účinné,« dodal Choma.

Podle Chomy hluboký pokles zemědělské produkce po roce 1990 souvisel jak s vlivem tržních faktorů, tak i se změnami v podnikových strukturách, s odlivem kapitálu, s odchodem části nejschopnějších řídicích i výkonných pracovníků. Podstatně sníženou úroveň potom zafixovaly přístupové smlouvy do EU. »Výrazným poklesem výroby se narušila dlouhodobě vyvíjející se zemědělská soustava, jejímž jedním z hlavních rysů je poměr mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. Najednou máme přebytky organické hmoty, což se částečně řeší vznikem bioplynových stanic, výrobou biopaliv,« konstatoval Choma.

Z hlediska vlastnických forem podnikání je jeho výrazným rysem, že dominují podniky právnických osob s poměrně vysokou výměrou obhospodařované půdy. Spolu se Slovenskem činíme v tomto směru výjimku mezi ostatními zeměmi EU, a to včetně nových členských zemí EU. Jen tak na okraj, počet podniků ve vlastnictví fyzických osob u nás obhospodařuje 30 procent zemědělské půdy, což není rovněž zanedbatelné číslo.

Ještě před rokem, před dvěma, se v Bruselu připravovala opatření, která by zvýhodnila rodinné farmy ve vyspělých západních zemích EU a byla by v neprospěch velkých podniků, což by naše zemědělství rovněž znevýhodnilo. Právě o tyto věci bude nutné při formulování SPZ po roce

2013 zápas. Takže se vracíme k tomu, jak důležitá je koncepce české agrární politiky, a to nejen k našim zemědělcům, ale i navenek, ve vztahu k zemědělským orgánům a institucím v EU.

Nerovné podmínky zemědělců v EU

Podle Veleby je pro další existenci českého zemědělství životně důležité vyrovnaní podmínek Společné zemědělské politiky EU mezi »starými« a »novými« členskými zeměmi. Základem pro jednání o této otázce byla konference nevládních organizací 12 nových i starých zemí EU, kterou svolala agrární komora na 1. června 2009. Již před rokem se podařilo schválit deklaraci, která požaduje vyrovnaní podmínek společné zemědělské politiky v platbách mezi novými a starými zeměmi EU. Rekapitulovala také požadavky na řešení krize ve výrobě mléka. Deklarace byla předána tehdejšímu ministrovi zemědělství Petru Gandalovičovi, který v té době předsedal radě zemědělských ministrů EU a tehdejší zemědělské komisaře unie Marian Fischer Boelové.

A protože se situace od té doby nezměnila, rozhodli se organizátoři tuto akci znovu zopakovat. Letos, ve dnech 22. a 23. března, se v Brně uskutečnila Konference nevládních agrárních organizací členských zemí EU 12. A jaký byl výsledek? Ochota vést dialog se starými zeměmi EU od nových členů na jedné straně a naprostý nezájem nejen z oficiálních zemědělských struktur EK, ale i nevládních agrárních organizací ze starých zemí EU 15. Což přirozeně účastníky konference přinejmenším rozladilo.

Deklarace zemí EU 12

Požadujeme rovnoprávnost zemědělců v Evropské unii a udržitelnost evropského zemědělství, tak zní první požadavek Deklarace, kterou přijali účastníci konference v Brně, pod kterou se podepsali zástupci České republiky, Bulharska, Estonska, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Polska, Rumunska a Slovenska. Zároveň konstatují, že Společná zemědělská politika (SZP) byla vytvořena už na začátku evropské integrace s cílem zvýšit produktivitu zemědělství, zajistit odpovídající životní úroveň zemědělského obyvatelstva zvýšením příjmů zemědělců, stabilizovat trhy, zajistit plynulé zásobování, zajistit spotřebitelům dodávky za rozumné ceny.

Dále uvádějí, že od devadesátých let minulého století proběhlo několik reforem SZP, které naznačují, jakými směry se může ubírat SZP i po roce 2013, s ohledem na nové globální výzvy, to je rostoucí poptávku po potravinách, zvyšující se cenové výkyvy na trhu, nárůst cen vstupů a spekulace v oblasti zemědělských komodit. Významnou roli hrají i nové výzvy k životnímu prostředí, klimatická nestabilita, zvýšení nebezpečí šíření chorob a škůdců, volatilita cen, jemuž je zemědělství nově vystavováno více než v minulosti.

Nové členské země se již v období před vstupem do EU vyrovnávaly s jinými podmínkami, než jaké byly nastaveny pro evropské zemědělce ve starých členských zemích. Současně přijímaly některé další odlišné podmínky financování vyplývající převážně z aplikace kompenzačních mechanismů snižované podpory cen po roce 1992 a navazujících reforem Společné zemědělské politiky.

V deklaraci se dále uvádí, že vlivem »dvoukolejných« Společné zemědělské politiky EU a setrvávání na historických výhodách starých členských zemí EU se nové členské země vesměs dostávají hluboko pod práh soběstačnosti a produkční schopnosti v řadě komodit. Zejména v oborech cukrovarnictví, lnářství, škrobárenství, ovocnářství, zelinářství a v produkci vepřového masa. Nyní jsou ohroženy další sektory, zejména chov skotu a především produkce mléka daleko více, než ve starých zemích EU 15. Proto nové země požadují rovné podmínky mezi starými a novými zeměmi EU.

Pro silnou a efektivní SZP

V deklaraci se dále uvádí, že »revize SZP pro budoucí období po r. 2013 je příležitostí pro zdůraznění klíčové role SZP jako účinného nástroje k efektivnímu využití zemědělského potenciálu, při zabezpečování potravinové a energetické bezpečnosti, konkurenceschopnosti na globálním zemědělském trhu, udržitelného růstu, sociálních funkcí a rozvoje venkova a při zohlednění nových výzev. Silná a efektivní SZP je základní součástí stabilní Evropy a musí plně zachovat svůj komunitární charakter a respektovat princip solidarity.

Podle představitelů EU 12 je nutné zabezpečit rovné podmínky a férovou a stabilní cenovou úhradu pro všechny zemědělce EU 27. Jde především o odstranění historicky vzniklých rozdílů mezi starými a novými zeměmi EU 27, zejména v otázce přímých plateb, které by měly být od 1. ledna 2014 aplikovány jednotným způsobem ve všech členských zemích EU tak, aby nedocházelo k nerovným podmínkám v podnikatelském prostředí a tím k další diskriminaci a konkurenčním nevýhodám některých členských zemí EU. Jde zejména o různé národní přístupy ke zdanění, platby sociálního a zdravotního pojištění a výši národních dotací stejně tak, jako evropských plateb.

O koncepci české agrární politiky

V rámci nástrojů a působení společné zemědělské politiky EU na podnikatelské prostředí v naší zemi je nezbytné přijmout českou agrární koncepci. Podle Veleby jsou zatím evropská, a v jejich rámci i naše pravidla, nastavena antiproduktivně s mnoha omezujícími opatřeními. Konstatuje, že po důkladné analýze bude třeba rozhodnout, zda v tom budeme pokračovat, to je v neustálém snižování agrární produkce a dovozu potravin ze zemí kde zemědělce více podporují, anebo zda se vydáme cestou modernizace u perspektivních oborů a soustředíme investice do kompletních a efektivních výrobních systémů.

Veleba ocenil, že pod vedením ministra zemědělství Jakuba Šebesty se ministerstvo ujal úkolu vypracovat tuto agrární koncepci České republiky, přičemž první výstupy z příslušných odborných komisí by měly být hotovy během května t.r. Překvapil mne však názor prezidenta AK ČR Veleby, že tato koncepce by měla být dokončena až po volbách, za nové vlády. »Myslím si, že by se to mělo dokončit za nového ministra zemědělství, pokud tam bude ministr, kterého si přejeme, a který má silnou politickou pozici, která vzešla z voleb. A tudíž se pokusí zastavit procesy snižování rozměru českého zemědělství. Zároveň i omezit dovozy zemědělských komodit ze zahraničí. Je logické, že nový ministr bude chtít vnést do této koncepce své pohledy na věc. Ale jinak podotýkám, že jsem rád, že se na této koncepci již začalo pracovat,« řekl Haló novinám Veleba.

Podle představitelů Agrární komory je nutné tedy do budoucna překonat negativní tendence, s nimiž se naše zemědělství potýká, to je zastavit strukturální nerovnováhu v hospodářské soustavě českého zemědělství. Vždyť například snižování stavů skotu vede k nevyužívání rostoucí výměry trvalých travních porostů, snižování stavů monogastrických hospodářských zvířat vede k obrovským přebytkům obilovin, pro něž se zatím nenalézá vhodné využití. Tyto nerovnováhy snižují efektivnost celého odvětví. Prakticky již přestává působit určitý stabilizující nástroj, to je intervenční nákup obilovin.

Bude-li koncepce, pomůže to i představitelům českých státních institucí v Bruselu prosazovat naše požadavky z hlediska přípravy koncepce společné zemědělské politiky EU pro rok 2013, dodává Veleba.

Náš vklad ke koncepci české agrární politiky

Třeba zdůraznit, že požadavek na vypracování koncepce agrární politiky ČR není nic nového. »KSČM již od počátku 90. let minulého století požadovala vypracování dlouhodobé

koncepce agrární politiky ČR. Naše strana koncepci, či řekněme vizi českého zemědělství, postrádá. Především by měla odpovídat zájmům všech občanů země, kterých se to týká. Vlastníků pozemků, podnikatelských subjektů. A z pohledu přírody, krajiny, výroby potravin a zdroje pracovních příležitostí vlastně všech občanů této země,« řekl před časem Haló novinám poslanec Josef Šenfeld (KSČM), člen zemědělského výboru Poslanecké sněmovny.

Podle Šenfelda toto vše musí být zakomponováno do rámce EU. Mělo by se usilovat o co nejracionalnější využití všech předpokladů pro rozvoj vlastního zemědělství tak, aby byly zajištěny všechny jeho základní funkce. A ty musí být definovány. Je potřebné zdůvodnit a nastínit, kam by měla směřovat výroba, abychom zachovali nebo docílili konkurenceschopnosti se starými zeměmi EU. Měli bychom se vrátit k v současné době neoblíbenému termínu stanovení »společenské objednávky« a specifikovat ji do budoucnosti. Neboli vytvořit dlouhodobější plány produkce.

»Tím, že tato vize se připravuje pod vedením resortního ministerstva, získává celý záměr náležitou váhu,« dodává k tomu Choma. Také zemědělská sekce odborného zázemí při ÚV KSČM se těmito otázkami zabývá. Jednala o tom na svém zasedání v únoru, vrátil se k němu koncem dubna. A na podzim připraví na toto téma i seminář. »Považujeme tuto formu za velmi efektivní při výměně poznatků, jejich kritického posouzení a uvádění do života pomocí širšího aktivu z jednotlivých krajů a okresů. Vynaložené úsilí povede k žádoucímu výsledku tehdy, jestliže se stanoví cíle v naturálních jednotkách,« uvedl Choma. Podle něho je nutné stanovit objemy produkce jednotlivých zemědělských komodit s tím, že by se obnovila již v minulosti dosažená míra soběstačnosti výrobků mírného pásma. O tom, že je to reálné, svědčí i fakt, že před dvaceti lety byla naše zemědělská produkce téměř o polovinu vyšší.

Podle Chomy české zemědělství bude za deset, dvacet let jiné než dnes. Jde však i o to, abychom nesklouzli jen do řeči čísel a neviděli jenom »čistou produkci«. Ale je potřeba vidět za vším i lidi, tedy spoluobčany žijící na vesnici a pracující v zemědělství. Vždyť počet pracovníků v zemědělství se snížil za dvacet let téměř na čtvrtinu. Jsme svědky toho, že lidé z venkovských obcí vyjíždějí za prací na větší i menší vzdálenosti. Mladí lidé, zejména v příhraničí, či jiných okrajových obcích s hůře dostupnou dopravní infrastrukturou, se v posledních letech stěhovali z vesnic do měst a vesnice »stárly«. A právě proto je nutné dát českému zemědělství nový rozměr, aby se tento negativní trend zastavil a zemědělství se spolu s dalšími ekonomickými aktivitami stalo nosným pilířem rozvoje venkova.

9. dubna 2010, Miroslav SVOBODA

Naše zemědělství před dvaceti i více lety

Ani ten největší přívrženec českého zemědělství si nemůže stěžovat na nezájem tisku i dalších sdělovacích prostředků o toto odvětví.

Děje se tak bohužel kvůli těžkostem, které tato oblast ekonomiky zažívá. Velmi často se proto srovnává přítomnost s tím, jak to bylo v minulosti. Takže zcela namístě je otázka: jaké opravdu bylo zemědělství před dvaceti i více léty? Autoři příspěvku mimo to, že pracují se statistickými prameny, se mohou opírat i o vlastní zkušenosti. Jeden působil na akademické půdě, druhý jako vedoucí pracovník na různých funkcích v zemědělském podniku.

Odborník v ekonomii by uvedl řadu pohledů, kritérií, ukazatelů pro hodnocení. Rozhodujícím kritériem je samozřejmě zemědělská produkce a její jednotlivé komodity. Díváme-li se na odvětví jako na soubor hospodařících podniků, musí nás zajímat, s jakým množstvím práce a prostředků se toho cíle dosahuje. Ani antisocialisté (jsou-li dobrými pamětníky) nemohou popřít, že československé, a tím i české zemědělství v socialistickém období prosperovalo dobře. Za tím vším byl dlouhodobý vzestup zemědělské výroby. Ve srovnání s průměrem let 1948-1950 vzrostla

hrubá zemědělská produkce ve srovnatelných cenách ke konci sedmdesátých let (1978-1980) na 189 %, z toho rostlinná výroba na 156 a živočišná výroba na 226 %. V průběhu následujících osmi let došlo k dalšímu zvýšení o 11 %. Takže za čtyřicet let zdvojnásobení produkce. V následujícím dvacetiletém období dochází k poklesu o jednu třetinu.

Vyráběli jsme tolik, že jsme zajistili slušnou spotřebu potravin obyvatelstva a u některých komodit jsme vykázali i určité přebytky. Nemohli jsme se rovnat např. Maďarsku (o některých jiných evropských zemích ani nemluvě), ale v polovině osmdesátých let (1984-1986) jsme ročně vyvezli 23 tis. tun masa celkem (včetně živých zvířat v přepočtu na maso), 917 tis. tun mléka a mléčných výrobků, 107 tis. tun cukru, 6,8 tis. tun chmele, 190 tis. tun piva (a jenom pro zajímavost lze dodat, že za rok se vyváželo 25 tisíc traktorů české výroby). Na rozdíl od doby současné jsme měli výrazně vyšší intenzitu živočišné výroby, náročnou i na spotřebu jaderných krmiv. Obilnářství lze považovat za úspěšný obor. Ročně se v uvedeném období vyrábělo zhruba 11,5 mil. tun obilovin, 33 tis. tun se dováželo. Podíl importu na spotřebě celkem byl zcela zanedbatelný.

Mezi mezinárodně srovnatelné ukazatele v zemědělství nejčastěji náleží výnosy jednotlivých plodin a užitkovost zvířat. U pšenice jako nejvýznamnější plodiny jsme dosáhli výnosů 5,18 t (1987-1988) a zařadili jsme se tím k zemím s velmi dobrými výsledky. Pouze šest zemí v Evropě mělo v té době vyšší výnosy této plodiny. Je ovšem nepochopitelné, proč se na tom v průběhu posledních dvaceti let téměř nic nezměnilo. Zato průměrná dojivost se zvýšila z 3900 na více než 6000 kg. Podobný vzestup zaznamenaly i jiné zemědělsky velmi vyspělé země. Vždyť v roce 1988 jsme v dojivosti byli na tom stejně jako Rakousko (3800) a dokonce o něco lépe než Itálie (3600) a Francie (3400).

Znalci problematiky, o které je zde řeč, by mohli vytknout socialistickému zemědělství potřebu velkého počtu pracovních sil. Opřeli by se o tyto údaje: koncem osmdesátých let zde pracovalo zhruba 530 tis. lidí, dnes necelých 130 tis. Proto přes pokles výroby podstatně vzrostla produktivita práce. Jak si to lze vysvětlit? Předně zde ještě doznávaly důsledky agrárního přelidnění. Podle soupisů zemědělských závodů ze začátku třicátých let (to byl soupis za ČSR poslední) pracovalo v ČSR na 100 ha zemědělské půdy 45 lidí, přičemž diferenciací podle velikosti závodů byla velká (95 v závodech do 5 ha a 17 v závodech nad 50 ha). Tento přebytek lidí z venkova nacházel v poválečných letech uplatnění v rozvíjejícím se průmyslu a v jiných činnostech. Zemědělské podniky se v sedmdesátých a osmdesátých letech vyznačovaly poměrně vysokým podílem průmyslových činností, službami aj. Podíl z těchto činností na tržbách představoval více než třetinu. Dnes tomu tak není, a proto i potřeba práce je nižší. A konečně zde došlo k velkému poklesu výrob na práci nejnáročnějších. Propad stavů skotu a v tom i krav je toho nejlepším důkazem.

Jestliže jsme měli prosperující zemědělství, neznamená to, že všechny podniky vykazovaly ty nejlepší výrobní i ekonomické výsledky. Podniková sféra byla v tomto směru velmi diferencována. Míru této diferenciací bylo možné velmi dobře postihnout podle soustavy ukazatelů. Mělo to své místo nejenom ve výzkumu, ale i v práci řídicích orgánů. Neboť překonáváním výsledků mezi podniky docházelo k celkovému vzestupu výroby v odvětví. Této problematice se mnoho let věnoval i spoluautor tohoto příspěvku, a tak v polovině sedmdesátých let mohla vyjít publikace na téma Mezipodnikové srovnávání v zemědělství.

Na místě je otázka, jakým způsobem se v té době vyvíjel tlak na úsporu práce a prostředků v podnikové sféře. Především zde byly jednotné ceny zemědělských produktů (vycházely z nákladů v rozhodujících podmínkách hospodaření) a dotace v závislosti na podmínkách hospodaření (poskytované jednoduchým způsobem - na 100 Kčs tržeb). A především - v zemědělských družstvech ekonomické výsledky velmi silně ovlivňovaly jak zisk, tak i odměny a mzdy členů i zaměstnanců (družstva hospodařila na 70 % zemědělské půdy). V roce 1988 zisk na hektar zemědělské půdy činil v JZD 2453 Kčs a u státních statků 1354 Kčs. Vyjdeme-li z toho, jakou výměru obhospodařovaly (3,7 mil. ha - jedná se pouze o ČR), zisk celkem činil téměř 7 mld. Kčs.

Nabízí se srovnání s dneškem...

A co dalo socialistické období lidem v zemědělství pracujícím? Poměrně brzy se stali účastníky důchodového i zdravotního pojištění, postupně rostoucí odměny a mzdy se dostaly na úroveň mezd v průmyslu (v tom byla ČSSR doslova mezi jinými zeměmi výjimkou), a konečně se dočkali i toho, že pracovat každou neděli, každý svátek, se nemusí ani v zemědělství. Že to poslední je hodnota »nicotná«? Není. Upozornila na to nedávno na jednom semináři farmářka z Pošumaví, úspěšná podnikatelka.

Dimitrij CHOMA, emeritní vedoucí katedry ekonomiky zemědělství na VŠE v Praze

Josef ŠENFELD, vedoucí kandidát KSČM do PS v Ústeckém kraji

(13. 4. 2010)